

Nuala C. Johnson: The Renaissance of Nationalism

Tento příspěvek se snaží vysvětlit klíčové pojmy (symbolické i psané) ve slovníku diskurzu nacionalismu, který je nejtrvalejší ideologií strukturující politický život v posledních 2 stoletích. Popisuje myšlená společenství jako přesvědčivý rámeček, do kterého lze zasadit analýzy nacionalismu, tak jak jej představil Anderson v podobě národa, ve kterém je považován kulturní základ primárním navzdory třídním, geografickým a sociálním pnutím. Dále autor zkoumá a pomocí příkladů ilustruje proces formování národa včetně identifikace překážek v tomto procesu. Budování národa může být dáno zjevnými (donucovacími) prostředky jako je státní vzdělávání nebo „něžněji“ propagováním určitých symbolů jako reprezentace národní identity. Kulturní legitimace musí v národním státu dosáhnout toho, aby masy stouply na určitou kulturní a morální úroveň. Základním kulturním prvkem je jazyk. Fishman představuje 4 důvody, proč je jazyk užitečný pro nacionalismus: burcuje myšlenky společné identity, poskytuje spojení s minulostí, poskytuje pocit autenticity (pravosti) a nástroj komunikace a umožňuje legitimaci elitám. To vše vyžaduje pravidla a cesty k šíření. Historicky jazyk sloužil jako jeden z definičních znaků procesu formování národa, nyní je důležitou proměnnou kulturních konfliktů v rámci státu s menšinovými komunitami s odlišným jazykem, který ohrožuje nadvládu majority. V postkoloniálních státech byl jazyk jedním z nástrojů legitimace nezávislosti.

Nacionalismus má také časovou dimenzi, ve které je kříšena či vymyšlena dřívější slavná minulost a odkazy na zlatý věk. Např. Velká Británie obnovuje své "národní" tradice aby tlumila ohrožení anglické nadvlády ze strany Walesu, Skotska a neevropských přistěhovalců. K podněcování národní identity mohou sloužit kulturní akce, stavby, mytické osobnosti, a další symboly. Pomníky znázorňují kolektivní paměť na národní minulost, interpretují a reinterpretovali historii. Jak ukazuje příklad památníku vietnamské války v USA, není role památníků pro unifikaci paměti zcela bezproblémová.

Jazyk, symboly, kulturní obrazy a pohlaví hrají roli ve vyčtení národní politiky, ale také slouží k vymezení a schválení hranic prostoru pro národ. Tyto prostory se mohou překrývat - pak vznikají konflikty (Jugoslávie 90. let).

Článek působí velmi systematickým dojmem, každá kapitola obsahuje názory různých směrů a poskytuje tak čtenáři poměrně ucelený soubor informací a myšlenek v této oblasti. Nabízené informace jsou ilustrovány vhodnými příklady, které ale vzhledem k jejich orientaci na Angloamerický svět nebyly vzhledem k mému středoevropskému kulturnímu zakotvení nějak snadno pochopitelné, především mám na mysli příklady ze Severního Irsku (kult Cuchulaina v Severním Irsku). Poněkud nadbytečnou se zdá část věnovaná vztahu genderu a nacionalismu. Jak se v textu uvádí, je tender spolu s rasou a třídou dalším významným zdrojem identity, spojení nacionalismu a rasy a třídy ale zahrnuto není. Za velmi hodnotný postřeh považuji zmínku, že památníky válečným obětem jsou věnovány jen „našim“ obětem, ne všem obětem. Právě bezproblémové a nevědomé přijímání takových symbolů může být jedním ze základních prvků nacionalismu. V závěru se píše, že národ je v současnosti ohrožován mnohými globálními a lokálními procesy a myšlenkou multikulturalismu, ale i přesto je politická a kulturní identita stále odvozována především od myšleného národního společenství. Vliv lokalismu byl na mnoha místech velmi dobře popsán, ale zůstává otázka, které globální procesy a jakým způsobem ohrožují národní identitu (nemyslím národní stát)?

Existuje národ používající více jazyků (respektive jsou Švýcaři, Kanad'ané a Belgičani národy)?

Proč byly i v Evropě hranice vymezeny jinak než na národním či jazykovém základě?

Benedict Anderson: Pomyslná společenství

Kapitola ukazuje autorův pohled na nacionalismus. Diskutuje o ostatních pohledech na tento koncept a ukazuje, že pohled liberalismu a marxismu, který považuje nacionalismus za ideologii je zkreslený. Nacionalismus je dle Andersona podobný spíše sociologickým kategoriím náboženství či příbuzenství a nikoli politickým ideologiím (liberalismu, fašismu,...), čímž je v podstatě řečeno, že nacionalismus není formou nazírání na svět ale je to jev, který se na světě nachází, a který může být pozorován. Sám definuje národ jako pomyslné politické společenství existující v představách jako společenství ze samé své podstaty vnějškově ohraničené a svrchované. Definici opírá o několik tezí. Argumentuje mj. tím, že možnost představit si národ vznikla, když základní kulturní koncepce, jazyk, kosmologické uspořádání světa a vnímání času, ztratily určující vliv na lidskou mysl. Tato změna byla podmíněna ekonomickými změnami, objevy a vynálezy a rozvojem komunikace. Nacionalismu pak byl novým tmelem, který znovu spojil čas, moc a sounáležitost vjedno. I když podobnou ambici přisuzoval marxismus třídám, tak se sám stal nacionálním formou i podstatou. Národní identita se tak ukazuje jako univerzální hodnota. Článek ukazuje podmínky vzniku a genezi národa. Jedním z důležitých prvků byla eroze dynastických říší (monarchií), s jejichž modernizací se dále vytrácí role boha a náboženství. Národní identita je kulturní artefakt, výsledek spontánního křížení nespojitých historických sil, který vychází ze změny role náboženství a vnímání času, stojí na jazyku a dalších nástrojích jako jsou knihy a noviny v prostředí měnící se ekonomiky a komunikace. V rámci svého vyprávění si všímá řady dílčích otázek, např. paradoxů nacionalismu, kterými jsou jeho modernita dle historiků a zároveň tradice dle nacionalistů, nedokonale vysvětlený paradox univerzality a partikularity (vysvětlení shodné s řetězem povolání - uklízečka nijak neproblematizuje ekonomiku, jaký problém tedy vytváří vztah národnost – řecká v otázce národnosti) či o postřeh o politické síle nacionalismu stojící proti filosofickému prázdnu.

Z mého pohledu článek není vědecký, svou pozici zastírá neuchopitelnými a nic neříkajícími termíny hérakleitovské nepřítelství či kopernikovský duch. Velmi často se pohybuje v takové rovině abstrakce, ke které nelze snadno přiřadit reálné jevy a z pohledu kritického racionalisty tedy jeho myšlenky nelze nijak verifikovat. Práce vytváří dojem, že neexistuje způsob, jak spolehlivě uchytit pojem národa a že vlastně nemá smysl něco takového žádat.

V některých pasážích zcela splývá pojem národa a společnosti a chybí vysvětlení rozdílu národnosti a etnicity, což rezonuje především v účelově vytrhaných zkráskách z románů, kdy se Anderson snaží ukázat národní identitu v popisu manilské společnosti a v konečném důsledku své argumentace ukazuje, že národní je každá společnost, i když takové tvrzení problematizuje celá řada existujících fenoménů – vesnice, škola, firma, sportovní klub. Jde nepochybně o společnosti, ale nepochybně nejde o národy. Identifikované paradoxy nacionalismu se zdají být poměrně banální. Ukazují jen na protiklad jevů v nacionalismu spojeném – na rozdíl mezi vnímáním společného jazyka a používáním stejného jazyka. Teze o neexistujících národech probouzených nacionalismem by mohla být dokumentována na některém z možných příkladů (Slováci, Skoti, Korsičani, Moravané, Katalánci,...), protože z pouhých náznaků není zcela jasné, o čem autor vlastně mluví. Stejně tak je otázkou, nakolik je formování těchto národů stejné (a zda jsou stejné procesy, mechanismy a důvody) jejich vzniku a formování jako v případě starých národů a zda dochází v čase k nějakému posunu.

Velkou a nezodpověditelnou otázku vyvolává jeho odkaz k vnímání různých jevů různými lidmi v různých dobách. Ale dokážeme nějakým způsobem spolehlivě odhalit myšlenkové pochody dávno mrtvých lidí? Dokážeme najít příčiny jejich myšlení? Můžeme najít relevantní odpovědi, když naše čtení historie bude vždy velmi selektivní a vždy dokážeme najít data, které potvrdí naši hypotézu, která může být i zcela protichůdná proti jiné založené na odlišných údajích?

V diskusi nad podobností ideologie, náboženství a nacionalismu autor zcela opomíjí rozdílné účely jednotlivých fenoménů. Ideologie mají za cíl jen určovat podobu státu, nikoli určovat život člověka a proto na teleologické otázky v životě člověka neodpovídají. Pokud by liberalismus či marxismus chtěl a měl tu ambici řídit život každého člověka, pravděpodobně by do svého repertoáru nějaké vysvětlení dostal. Při ambici jen ukázat, že nacionalismus nesouvisí jen s ideologiemi, asi není nutné dokazovat, jak souvisí ideologie s náboženstvím, protože to nepřináší nic o vztahu nacionalismu k těmto konceptům, jen to čtenáře značně mate. Text je v nakládání s údaji značně selektivní, v poukázání na vztah válek a nacionalismu zcela opomíjí občanské války, cizinecké legie, Maročany a Alžírce ve francouzské armádě za 1. sv. války, v popisu o filosofickém prázdnu nacionalismu nereflktuje myšlenky Burka a dalších konzervativců, Schmidta a koneckonců také Marxe, nevšímá si spojení mezi individuálními a kolektivními právy v popisu eroze dynastických říší, neukazuje žádný podstatný rozdíl mezi moderním románem a středověkou i starověkou prózou a dramatem. Neukazuje, že vlastně zcela stejně by se dalo nahlížet na velká řecká dramata, historické eposy, Shakespeara a každé literární dílo. Neukazuje, jak se z nevzdělaných a negramotných věřících stane národ, neukazuje snahy marxismu vytvořit konkurenční model na principu třídy (která třeba minimálně v multinárodních státech typu R-U částečně fungovala). V indonésckém románu "naš mladý muž" na základě krátkého úryvku patří spíše k odpůrcům kapitalismu, než k Indonésanům atd. Rozdíl mezi novinami a cukrem je naprosto nesmyslný. Noviny jsou stejné jako ona libra cukru, když nasypu lžici do čaje, ztratím kus cukru zcela stejně jako přečtením článku ztratím kus novin.

Je (byl) nacionalismus tím pravým důvodem podněcujícím i fyzické násilí?
Jaký je konkrétní mechanismus změny z náboženského myšlení v národní?
Jsou elity pro pojem národa významné nebo je národ jednolitou hmotou?